

embernek és állatnak való pogácsát sütöttek. Szárából kerítést csinálnak vagy tüzelésre használják fel.

A gyapju és bőrök feldolgozása.

Gyapjukat illetően a hartaiak kétféle birkát ismernek: a hosszúszőrűt és rövidszőrűt. Az elsőből lesz a *ratskəvol*, az utóbiból a *šəfrsvol*. Tavasszal a pásztor vízbe tereli a nyáját, ott egy kicsit megmossa a birkákat, utána a napon megszáritja őket és ollóval, a *šəfsər*-rel lenyírja, *šəfsərə*. Ezután már az asszonyok dolgoznak vele. Régebben a lenyírt gyapjút rögtön fonták; ma először megmossák, *volvəšə*, megszáritják, *voltriklə*, szétszedik, *voltsopə* és csak azután fonják, *volšpinə*. A fonás ugyanazon a rokkán történik, mint a kenderé, csak hogy a gyapjút ölből fonják. A megfonott gyapjúból *hašpl* (motola) segítségével *volštrang*-ot kapnak, a *klingspok*-on *klingsl*-t. Az így elkészített gyapjúból cipőt, harisnyát és kabátot kötnek.

Amíg a *pəltsmundūr* és a *punta* divatban volt Hartán, sok munkát adott a birkabőrök feldolgozása. Cserzést, kikészítést és varrást egyaránt a *sīč* (szűcs) végezte. A jól megmosott és megszáritott szőrös bőröknek húsoldalát timsó és sóból oldott *pāts*-al bekenik. Az ilyen bőröket összesodorják és egy éjszaka állni hagyják. Utána kifeszítve megszáritják és kitörik, *qəspərādn* a *kərvəpank*-on (cserzőpad). Az így elkészített bőrökből készítették és készítik részben még ma is a subákat, bőrbecsekset, bőrnadrágot, mellényt és keztyűket.

Fél Edit.

TÁRSADALOMRAJZ.

Egy parasztváros társadalmi szerkezete. I.

1. Szerkezeti kép.

Makó lakosságának foglalkozási és általános népjellegbeli megoszlása azt mutatja, hogy legnagyobb számmal vannak a parasztsághoz tartozók, akik a város egész népességi jellegét döntően alakítják. A társadalmi szerkezet szempontjából egészen hasonló a helyzet. A parasztság, kisebb, egymástól többé-kevésbé különböző, alkotó csoportjai felett való egységben a város társadalmának többi csoportjaival szemben a legnagyobb

számú, de a társadalom szerkezetében elfoglalt helyével is legnagyobb jelentőségű. Egy *parasztváros* szerkezeti társadalmi képe ugyanaz, mint a *paraszt falvaké*. A társadalom eredeti és alaprétege a parasztság, a többi rétegek hozzá való viszonyuk szerint helyezkednek el körülötte. Minden egyéb osztálynak csak annyi képviselője van Makón, amennyi a parasztság társadalmi funkcióinak irányításához, segítségéhez és ellenőrzéséhez szükséges. A parasztság az egyedüli osztály, amely teljességgel ehez a városhoz van kötve és itt is kíván élni és halni. A többi osztályok tagjai mind elkíváncskoznak innen és erős kapcsolatba is kerülnek más városok hasonló rétegeivel. Egy-egy ifjú pályaválasztásánál — ez legtöbbször a társadalmi pályaválasztás is — döntő szempont mindig, hogy azon a pályán van-e már elég egyén és ez a viszonyítás mindig a parasztsághoz történik, van-e már elég orvos, vagy kovácsa annak az osztálynak és tartozékainak, mint ahogy a falvaknál senkisémmondja, hogy egy faluban ennyi és ennyi a földművelő, ennyi az iparos, közalkalmazott stb., hanem úgy mondjuk, hogy egy falunak van jegyzője, kovácsa, papja stb. Parasztváros a falu nagyobb arányú kiadása. Oly naggyá növekedett falu, hogy már nem papja, jegyzője és kovácsa van, hanem kispolgári és polgári osztálya. Az ilyen szerkezetű város nagy mértékben különbözik a nyugateurópai értelemben vett várostól. Nem is lehetne városnak nevezni, ha nem különbözne sok tekintetben a falutól is. Leghelyesebbnek látszik a parasztváros vagy a történelmi jelentőségű mezőváros elnevezés.

Egy-egy magyar város társadalmi szerkezete mindenesetre *szelvény* a magyar társadalom egészéből: a magyar társadalom alkotó rétegeinek egy-egy darabját tartalmazza. Valamely szelvény egyaránt lehet az egészre jellemző és egyoldalú. Mivel azonban az egész magyar társadalmi rétegződését nem területi okok, hanem a történeti fejlődés útján a legkülönbözőbb, többnyire egységesen ható, területi fekvéshez nem kötött erők alakították ki, minden területi egység többé-kevésbé az egész magyar társadalom összetételét mutatja. Kivételek és eltérések természetesen vannak: egyes faluk és városok inkább jellemzőek az egészre vonatkoztatva, mint mások. *Parasztvárosoknak* e tekintetben különös jelentőségük, hogy talán a *legjellemzőbbek*: népük foglalkozási megoszlása közel áll az országos arányhoz és a lakosság területi elhelyezkedése is ugyanolyan, mint az egész magyar társadalomé.

- - Az a tény, hogy egyes mezőváros magában foglalja az

egész magyar társadalom rétegeinek egy-egy darabját és hogy jellemző összetételben foglalja össze, rámutat a parasztváros társadalmának *önellátási irányzatára*. Parasztközségek önmagukban zártak, más egységekkel való közlekedésük alárendelt jelentőségű. Ez a körülmény okozta, hogy különböző területek parasztközségei az alapvonások egyezései mellett nagyon eltérő színeket mutatnak. A zártság és eltérő színeződés azonban egyre jobban csökken és a csökkenés arányában növekszik a területi egységek kölcsönhatásába való betago-lódás. A betago-lódás minden esetben alárendeléssel jár, parasztközségek belekerülnek a szomszédos nagyobb, városibb községek, azokon keresztül a főváros hatókörébe és annak vidékévé válnak a szó minden jelentésében. Makó elsősorban Szeged vidéke, rajta keresztül és vele együtt pedig a főváros önállóságra képtelen vidéke.

2. *A mai paraszttársadalom egységei.*

Az egyes társadalmi egységek természetének vizsgálata társadalomelméleti feladat, de egy adott társadalmi egységen belül milyen egységek keletkeznek és hogyan funkcionálnak, azt vizsgálni a társadalomrajz szerepe. A társadalmi egység azt jelölve, hogy az egység határáig a magatartások hasonlóak, vagy szabályosan különböznek, a társadalmi egység és egyén viszonyában az lesz a kérdés, hogy az emberi magatartások mennyire tömörültek egységenként, tehát az egyes csoportok mennyire zártak vagy lazák.

A *rendiség* éppen abban állt, hogy az egyéni magatartásoknak rendszerként tipikusaknak kellett lenni. Jogi, gazdasági rend és államszervezet egyformán a rendi egységek rögzítését szolgálta. Természetes, hogy a társadalmi valóság is a szigorú rendi zártság volt. Makón is mint mindenütt.

A *rendi korlátok ledőltevel* a parancsoló mód kijelentővé vált. Bár a jogi és gazdasági rend szabályai nem kötötték tovább úgy, mint azelőtt, a paraszt mégis ugyanolyan maradt, mint jobbágy korában volt és urától ugyanolyan eltérő. Az osztályok egyelőre zártak maradtak. (Hogy a jogi változásoknak milyen társadalmi oka volt általában, az itt természetesen nem tárgyalható. Makón megvolt mint társadalmi követelmény: az egykori szabad polgárság emléke élt még és a megújuló úrbéri harcokat tovább vívta a lakosság földesurával, a püspökkel. Sikerült is egyre könnyebb feltételeket nyerni. A rendi korlátokat tehát itt Makón jóval 48 előtt már feszegetni kezdték a társadalmi erők. Mindez azonban nem változtat

azon, hogy a felszabadítás kívülről jött és alapvető változásokat segített elő). A jobbágyság megszűnte után azonban csak egy ideig — annak a nemzedéknek az életében, amely a felszabadítást megérte — maradt meg előbbeni zárttságában. A következő nemzedéktől fogva, aszerint, hogy megvolt-e vagy nem a megfelelő gazdasági alapja, kezdte elhagyni a régebbi életformákat vagy maradt továbbra is a régi szinten. Egy egészen jól végig kísérhető folyamat pergett le a felszabadítást követő évtizedekben. Makón a földesúri hatalom már régtől fogva nem volt személyes természetű és a jobbágyság egésze, a telkes gazdák viszonylagos jómódban éltek — már oly értelemben, hogy a fogyasztás keretein túl is el voltak látva jószágokkal. Ezt a felszabadítás korabeli nemzedéket követő nemzedék meglévő tőkéjéhez akkora-amekkora gazdasági szabadságot is kapott. Lépésenként kimutatható termelési belterjesülés (ugar elhagyás, trágyázás, kivitelre való szemtermelés, hagyma elterjedése, tanya építések) és bizonyos vállalkozási kedv indult meg. Általában az lett az eredmény, hogy ez a nemzedék csak növelte előzőjének gazdasági tartalékát. Hasonló volt a helyzet a zselléreknél. Részint a telkes gazdák fokozott termelése folytán előálló munkaalkalmak, részint a hagymatermelés elterjedése s nem utolsó sorban a legelők szétosztása következtében a földnélküliek és törpebirtokosok is jelentős gazdasági haladást tettek. Ez a nemzedék még csak gazdasági téren haladta túl előzőjét. Éppen a gazdasági erőhalmozás volt a hajtóereje. A következő nemzedéket már új erő mozgatta: az erőfelhasználás, ami a társadalmi változtatásokban öltött testet. Természetesen a megtermékenyítő szerepet az általános történeti helyzet töltötte be: sűrűsödő közlekedés, liberálisabb szellem, gyarapodó jószágforgalom, gyáripari termékek elterjedése, nem utolsó sorban technikai újítások. Ez a nemzedék még nagyrészt a gazdasági előrehaladást is megfuthatta. Erre az időre esett a magyarországi kapitalizmus legerőteljesebb ifjúkora. A felszabadulást követő harmadik nemzedék már a világháború lendületét is kapta a társadalmi emancipáció útján.

Szerkezeti szempontból mindebből az a fontos, hogy a parasztság, mint osztály ma meglehetősen laza egység. A rendiség megszűnte után közvetlenül még a zsellér és gazda közt való különbség sem volt valami nagy, legelőször ez mélyült ki, azután az így kétfelé vált parasztság és a nemparasztok közt való különbség kezdett fölmorzsolódni. Ma tehát ez a helyzet:

a gazdává és zsellérré, polgárrá és proletárrá hasadt parasztság kezd hasonlónvá válni a nemparaszt polgársághoz és proletáriushoz. Ma még külön osztály a parasztpolgár (kisgazda) és a nemparaszt, a földmunkás és az ipari proletár, de egyelőre mind közelebb és közelebb kerülnek egymáshoz. A hagyományok képviselik a parasztságnak legkevésbé paraszt részét.

Hogy a parasztság mint osztály, laza egység, azt jelenti, hogy az egyéni magatartások nagyon kevésbé egységesek az egészre vonatkoztatva. Tipikusok azonban abban, hogy városiasodnak és ez alapon a földbirtoklásan alapuló rétegződést metszően egy másik rétegződés állapítható meg: változatlan parasztok, főképp az öregek, az előző nemzedékek hátramaradtjai, de a fiatalabbak közül is kevesen szinte görcsösen őrzik a paraszthagyományokat, ellenezvén minden újítást, új parasztok, földművelő polgárok és proletárok vagy nem is földművelők, főképp a fiatalok — ezek közül is kivált a nők — és a nagyobb birtokúak és a hagymások. E csoportból toborzódnak az osztálytudatos proletárok és polgárok. Mindkét részből szigetként állanak a parasztság egészében. Ilyen általános és követelő erejű osztálytudat más parasztoknál nem található. E csoportból kerülnek ki az osztályukat elhagyók egyre sokasodó számban. Harmadik csoportot az átmenetben lévők alkotják. Kiléptek a régebbi keretek közül és lassan új parasztokká lesznek.

3. Egyéniség és közösség.

A társadalmi egységek zártságának vagy lazaságának taglalása fölveti az egyéniség kérdését. A most folyamatban lévő szerkezeti változás különös időszerűséget ad e kérdésnek. Egyéniség, individualizmus valamilyen formában mindig érvényesült parasztok között, csak hogy a régebbi parasztindividualizmus egészen más valami volt, mint a modern értelmezésű egyéniségkifejtés. Mindenekelőtt kizárt volt, vagy nagyon ritka a pályaválasztás, a foglalkozásbeli egyéniesedés, mivelhogy kötelező ereje volt a földművelői mesterségnek. De még a földművelői munkakörön belül érvényesülő munkamegosztás is korhoz, nemhez igazodott, nem pedig egyéni tulajdonságokhoz. Ugyanez volt a helyzet a házastárs választással. Nagyon kevés kivétellel tipikus társadalmi tényezők határozzák meg a szülők választásán keresztül kinek-kinek az élettársát. Ami tér ezenkívül az egyéniség érvényesülésének maradt, az nagyon körülkerített valami volt annyira, hogy helyesebben nem is egyéni-

ség kifejtésről vagy érvényesülésről, hanem kevés számú tulajdonságbeli elem tipikus változatairól beszélhetünk. Ilyen társadalmi jelentőségű elemek voltak a vagyon, testi külső, erő, munkabeli ügyesség és szorgalom, beszélő tehetség, kor és nem utolsó sorban a nem. De nemcsak vízszintes irányban jutott kevés tér az egyéni tulajdonságoknak, hanem függőleges irányban még inkább. Termelési módszer, ruházkodás, építkezés, beszédfordulatok mind annyira tipikusak voltak, hogy modern értelmezésű egyéniség kifejtésről szó sem lehet. Az individualizmusnak azt a formáját pedig, amely *egyéni kezdeményezésben* jelentkezik, paraszt társadalomban még kevésbé találjuk meg. Gazdasági téren a termelés módszerében hagyományos eljárások, a termelés elosztásában pedig a nyomás rendszer és a községi szabályozások révén nagymértékű kötöttség érvényesült. Hasonlóképen a fogyasztás is teljesen a hagyományos életszínhez igazodott és minden egyéni kihágás pöllengésre került. Minden egyéb társadalmi vonatkozásban is szigorúan a közösségi közreműködéshez volt kötve a kezdeményezés és vállalkozás. Minden újabb eljárást és próbálkozást eszelésnek nevezték és csak a legszigorúbb bírálgatás után fogadták el.

Az egyéni kezdeményezés és szabad egyéniség kifejtés hiánya azonban korántsem a szervezett közösség beavatkozását jelentette. Nem hasonlatos a közösségi irányítás a ma ismertes állami beavatkozáshoz. Nem a jogi község szólt bele az egyén társadalmi érdekű dolgaiba, hanem a társadalmi közösség, a szervezetlen közösség. A községtanács azon a jogen, hogy a község közigazgatási vezetésére megválasztották, nem avatkozott például a művészetek dolgába. A társadalmi ellenőrzést formátlanul az a közösség gyakorolta, amelynek mindenki egyaránt szabály alkotó és kötelezett tagja volt. Sőt még azt sem lehet mondani, hogy ugyanannak a közösségnek a hatása terjedt ki az összes magatartásokra. Más közösség alakult ki és irányított a művészetek dolgaiban és más a gazdasági életben. Minden külön közösségben az illető téren legtekintélyesebb egyének voltak a főirányítók. Általános dolgokban az öregeké volt a legnagyobb befolyás.

A ma is folyó átalakulás alapvető változást hozott e téren. Legrikítóbb jelenség e vonatkozásban az, hogy van pályaválasztás és házastársválasztás. Általában a városiasodás, az *individualizmus mai közönséges értelmezésű alakja* jut szóhoz. Idevágó tények: a nemzeti család teljes felbomlása, egyéni izlés érvényesülése, ruházat, bútor, építés és étkezésben a közösségi közösség erőteljes lazulása, az állandó munkaközösségek széthullása stb.

Alapvető fontosságú *elvi kérdés*, hogy földművelő társadalom magára tudja-e venni azokat az individualista kereteket, amelyeket a nyugateurópai városi társadalom kifejlesztett. Az nem változtat semmit a kérdés állásán, hogy ma ez az individualizmus az eredő helyén válságban van és talán hamarosan valamelyes kollektívizmusnak ad helyet. A tény az, hogy még nem járta át egészen a parasztságot és még vannak érvényesülési lehetőségei, amint hogy erősen rombolja is a még meglévő parasztközösségeket. Egyelőre még a jövőt is ez az irány fogja betölteni, azonban a háttérben másfajta erők is dolgoznak és a távolabbi jövő valószínűleg ezeknek az érvényesülését hozza. Már nagyon kevés áll fenn a *régi parasztközösségekből*, úgyszólván csak a csökevények. A közösségek fenntartó eleme, a pátriárkális vezetés teljesen a múlté. A mezei termelő munka és a falu-városi élet egészen más, semminthogy elbírná a volt közösségeket. Mindazonáltal a látó szemnek észre kell venni az individualista jelenben olyan nyomokat, amelyek — ha általánosabb szükség nem is kényszerítene — a mezőgazdasági termelés és a földművelő társadalom belső természetéből folyó okok miatt valamilyen *kollektív formára* vezetnek.

Legelsősorban a mezei termelés támaszt olyan követelményeket, amelyeknek individualista berendezkedés nem tud megfelelni. Nem, hogy valamely általános mérték szempontjából nem tud megfelelni, hanem a pusztá fennállás és társadalmi lehetségeség szempontjából. Itt van a *tanyák kérdése*. A termelő üzemnek kint kell lennie a termőföldön, akár belterjes a termelés, akár nem. Ha belterjes — és külterjes nem lesz soha többé — annál inkább valamelyes városi tartózkodás egyre erősebben érvényesülő követelmény. Régen a nemzeti családi szervezet könnyűszerrel oldotta mag a feladatot: felnőtt gyermekek kint voltak a tanyán, öregek a városban, de a városi ház az egész család otthona volt. Ennek a *tanyai közösségnek* egy módosult, — lazult — formája ma is fennáll és sok fogyatékosága mellett is minden más tényleges megoldásnál kielégítőbb. Nincs ugyan meg a régi családi közösség apa és felnőtt fiú közt, mindazonáltal a gyermekek nem szabadulnak egészen amiatt, hogy a föld és a ház továbbra is az öregek tulajdonában marad, vagy ha a tulajdonjogot át is ruházzák, a fiataloknak bizonyos kötelezettséget kell vállalni. Egyszerűen a családok a föld révén egybekötve maradnak. A házban lakó apa már nem gazdája a tanyai üzemnek, viszont a tanyán lakó gyermek nem családtagja az otthoni öreg családnak, de azért a tanyáról a házhoz jár haza, itt csinál lakodalmat, a fiatal

asszony itt szül, itt temetik őket, s betegség esetén itt fekszenek. Ha több család van és több tanya, akkor többen tartoznak a házhoz. Viszont arra is van példa, hogy egy tanyai fiatal gazda a saját apjának és a felesége apjának a házához egyaránt hozzátartozik. Ez az újabb tanyaközösség is lehetséges bizonyos feltételek mellett, eltekintve attól, hogy gyengébb megoldás, mint a régebbi és csak bizonyos feltételek mellett lehetséges. Akinek a számára lehetetlen, az vagy teljesen a tanyán rendezkedik be, vagy munkás-tanyás szerződtetéssel segít magán. Társadalmi szempontból azonban ez nem segítség, hanem csak a nehézségek áttolása. A tulajdonos ugyan fölszabadul termelésének kötöttségéből, azonban tanyása annál inkább oda szegeződik a tanyai termelési üzemhez. A termelési és fogyasztási üzemek kérdésében tehát valamilyen új *parasztközösségnek kell születnie*. A nyomok meg is találhatók. A mai tanya-közösség is idetartozik, ez azonban nem új, mert a réginek változott alakja és ezen a téren soha nem is volt teljes individualizálódás. A tanyás tartás igazi individualista megoldás, azonban némi közösségre hajló vonás fölfedezhető egyes esetekben. Pl. a tanyás gyermeke a gazda házából jár iskolába, a tanyás piacra menet a gazda házában száll meg, stb. Elég az hozzá, hogy e téren valamilyen közösség nélkülözhetetlen. Legékebben szóló példa erre az, hogy tanyaközösségek ma is vannak. Mint tanyaközösség természetesen a tanyaközpontok is számba jönnek, azonban Makón ilyenek nincsenek.

A termelési és fogyasztási üzem — a gazdaság és háztartás — kérdésének igazi individualista megoldása a farm-rendszer. A háztartás követi a gazdaságot a termőföldre külön-külön családonként. Farm-rendszerre példa lehet a szegedi tanyák nagyobbik része, de ez a város birtokpolitikájának következménye, nem a természetes parasztfeljlődésé. Makón ilyen farmok alig találhatók. Az eredeti paraszt megoldás az üzemek kérdésében a falurendszer. Háztartás és gazdaság együtt, akkora csoportokban, amekkorát a termőföld kihasználása megenged. Akkora kiterjedésű határról csoportosulhatnak össze a gazdaságok, amekkora távolságot naponként meg lehet tenni (6–8 km.). Ennél nagyobb kiterjedésű határokat már külső tényezők hoztak létre, pl. a török pusztítás és az ilyen helyeken kialakult másodrendű, kisegítő megoldás, a tanyarendszer.

A falusi közösség — a tanyák kialakulása előtt Makó minden vonatkozásban falu volt — a tanyai közösségnél nagyobb és hatékonyabb közösséget jelent. Nemcsak egy gazdaságot és háztartást magában foglaló egység, hanem egész embercsoport

összes gazdaságainak és háztartásainak közössége. Minden lehető közösség külső és látható egybefoglalása.

A mezei *termelés módszere* és az *értékesítés* szintén olyan területek, ahol az individualizmus nem tud boldogulni. A régi *paraszt közösségek* itt már teljesen elenyésztek, egyedül egy legelőközösség áll fenn, ez is közel jár a felbomláshoz. Hegy községek és dűlőgazdaságok ma is állanak ugyan fenn, azonban összes funkcióik a csőszfogadás és a kútak fenntartása. Vannak azonban újabb, a régitől független mezei közösségek. Nagyobb gépek alkalmazása legnagyobbbrészt ugyan időleges egyéni szerződéseken alapul, — a cséplőgéptulajdonos bér munkásokat szerződtet és bérceplést vállal — de van egy-két cséplőgép társaság, amely állandóbb közösséget mutat: közösen vesznek egy gépet és a saját búzájukat bér munkások segítségével elcsépelik, mellékesen bérceplést is vállalnak. Számosabb már az aratógépközösség, ezek annyival is inkább tiszta mezei közösségek, mert a legtöbbször kimaradnak a bér munkások és a résztulajdonosok meg családtagjaik közösen dolgoznak a közös géppel. Hasonló közösséget hoz létre különlegesebb gépekkel kapcsolatban a szomszédság. De nemcsak a gépek, hanem a nagyobb munkavégzés is teremt ilyen közösséget. Köznyelven összefogásnak nevezik ezt és abban áll, hogy rendszerint sietősebb, vagy több erőt kívánó munkára (búzahordás, mélyszántás) munkaerőikkel és gépeikkel összeállnak olyanok, akiknek egyébként is van valami kapcsolatuk (rokonok, szomszédok stb.).

A *termésértékesítés* közösségteremtő ereje újabban domborodik ki. Elsősorban a hagyma mutat érdekes jelenségeket. Helybeli erők hozták létre a Hagymaszövetkezetet, de nem mutathat fel sem különösebb közösség-jelleget, sem különösebb eredményt. Közhatósági kezdeményezésre jött létre 1933-ban egy hagymakiviteli egyesülés, amely egészen új utak felé mutat. Meghatározza az eladható mennyiséget, jegyzékbe veszi az eladásokat és osztó igazságot követ az újabb bevásárlásban. Most van alakulóban egy egészen céhrendszerű társulás a hagymatermelés és értékesítés terén. A hagymatermelők egyesülései egy „őstermelői“ (eredeti céhbeli termelői) testületet hívnak életre, amely a termelés és értékesítés minden mozzanatában ellenőrzi a bevett termelőket és részükre akarja biztosítani az egységes értékesítés minden előnyét.

Mind e közösségek egyfelől a *gazdasági individualizmus* külön agrárnehézségeit mutatják, másfelől pedig bizonyos kollektívumok csíráját rejtik. Az individualizmus — kollektíviz-

mus kérdése egyéb tereken azonban más képet és irányt mutat. Gazdasági vonatkozáson kívül ma a parasztság a legindividua-
listább osztály. Az általános társas érintkezés régebbi formái
mind kivesztek, új nem állja helyüket. Körök, egyletek csak
igen-igen laza vasárnapi közösséget jelentenek, a falusi közös-
ség pedig már régóta elvesztette hatékonyságát. A politikai pár-
tok jórészt csak választások idején elevenednek meg és akkor
is esetleges helyzeteken múlik a hovatartozás. A nagymértékű
szétszóródás az átalakulás egyéb tényeivel együtt járó termé-
szetes következmény. De mint ahogy gazdasági téren a szét-
hullt közösségek helyébe újak alakulnak, úgy a társadalmi
élet egyéb területén is újak kíváncsoznak a voltak helyébe. A
jelen átmeneti állapotot ép az teszi válságossá, hogy a régi ki-
jegecesedett közösségek társadalmi keretei széthulltak és új ke-
retek vagy egyáltalán nem megfelelők, vagy nem honosodtak
meg, a megváltozott feltételekhez igazodó új megoldások pedig
még nem születtek meg.

4. Osztálytudat, osztályharc.

A parasztság általában a legjellegzetesebb osztály még
mai változottságában is, csodálatos lenne, ha ez nem tükröződ-
nék saját öntudatában és önérzésében is. Itt is mindjárt elől-
járójában meg kell látnunk a különbséget — talán itt van a
változás legmélyebb értelme — a régebbi osztálytudat és a mos-
tani közt. A két kor osztálytudata közt a közös csak annyi,
hogy az egységes paraszttöntudat mellett megvolt és megvan a
gazdák és zsellérek különérzése.

A *régi stílus parasztosztályöntudat* legfőbb eleme bizo-
nyos kiegészülés érzése, amely fölfelé belenyugvó lojalításban
testesült meg. Ez az osztálytudat egy *szerves természeti, sőt
természetfölötti társadalomszemléletnek* volt a következménye.
Primitív társadalmakban, vagy civilizált társadalmak primi-
tivségbe kényszerült részeiben ez sehol és semmikor nem volt
másképpen. Hogy a társadalom ilyen berendezése az Isten mű-
ve és ezen változtatni csak az ő jussa, hogy a parasztnak feles-
leges cikornya lenne az a kultúra, ami az uraké, azt ugyanúgy
gondolták Makón 1850-ben, mint ma Afrika némely részein és
a forradalom előtti Franciaországban. Telkes gazda és zsellér
ép úgy megváltoztathatatatlannak és eleve elrendeltnek vette a
rendi vagy később az osztálykülönbségeket, mint a tél hidegét,
meg a nyár melegét. Soha még csak a gondolatai sem tör-
ték át a határokat. Belenyugodott az osztálykülönbségbe, leg-

feljebb enyhítésért esedezett vagy harcolt olykor. Ez az osztálytudat ép olyan erős és csökönyös volt, mint a modern osztályharcos proletáré, csak ellenkező előjelű. Amaz az osztálykülönbségek igénylése volt, emez pedig a tagadása. Olyannyira igénylése, hogy ha egy harmadik akarta a viszonyt felforgatni, készséggel fogott fegyvert ura védelmére. A parasztöntudatnak egyedüli fölfelé mutató eleme volt a munkaméltóság érzése. Lévéen a munka minden, elsősorban az érvényesülés eszköze, a munkás életet erénynek tekintették és ugyanez adott bizonyos felsőbbbségi érzést a munkátlanokkal szemben. Természetesen ez a felsőbbbségi érzés soha társadalmi szintre és elismerésre nem jutott, hanem mint tudatalatti erő lappangott.

Gazda és zsellér közt akkora volt a különbség, amekkora az urakhoz való lojalitás keretein belül csak lehetséges. De ez a különbség egészen másféle volt, mint az úr és paraszt közt való. Amaz átléphetetlen és minőségbeli, emez mennyiségbeli és átléphető, sőt minden zsellér föltételezte, hogy vagy ő vagy utódai átlépik.

Az osztálytudat megléte és milyensége következtetni enged az *osztályküzdelem* természetére. Mivel az osztálytudat belenyugvó volt, az osztályküzdelem elsősorban negatív maradt: védekezés minden változtatás ellen, akár paraszt, akár úr kezdeményezte. Itt a kulcsa minden parasztnyelés kudarcának. A társadalom szervezete valami emberen túli, azon még az urak sem változtathatnak. Ha a törvény eddig ez volt, — nyilván az Isten sugalmazta — ezt nem lehet megváltoztatni. Együttes osztályharc pozitív tartalommal nagyon kevés jelenségből olvasható ki és ott is, ahol megvan, nem az osztálykülönbségek ellen folyik. Hogy a paraszt igyekezett becsapni urát, hogy megszökött a katonaság elől, annak „társadalomellenességét” maga is érezte, de a saját érdekében mégis elkövette. Nyilvánvaló, hogy ilyen körülmények közt mai értelmű osztályharcról szó sem lehet. Ha voltak *parasztlázadások*, véres zendülések, azok csak azt mutatják, hogy koronként oly rettenetes volt a parasztság sorsa, hogy még parasztnak is kibírhatatlan volt. Nem az osztálykülönbség ellen szólt a fölkelés, hanem a pusztaság létért, legjobb esetben a zsirosabb parasztjólétért: „kicsit több bért, egy jó tál ételt, folytatlan ruhát, tisztességet, emberibb szavakat”.

A leírt állapottól gyökeresen *eltér a mai*. Az egész világkép megváltozott. Sok minden ok ledöntötte az organikus természeti társadalomszemléletet és a paraszt öntudat más tarta-

lommal telt meg. Kis részben a polgári és proletár osztálytudat jutott szóhoz a megfelelő parasztrétegekben, nagyobb részben olyan erjedés van folyamatban, amely még nem leli a kikristályosodás fonalát és természetesen él még a múlt is.

A régi osztálytudat helyét nem foglalhatta el a proletár öntudat, hiszen a paraszt általánosságban nem bér munkás, és bér munkás részében is nagy mértékben különbözik a városi munkástól, sem a polgári öntudat, ugyanazért, mivel a paraszt általában nem polgár, az a rétege is, amely gazdaságilag a polgársághoz tartozik, társadalmilag még ma is egészen más, mint a városi polgár. Egy közös és határozott vonása van a mai paraszt öntudatnak: akár a régi paraszt osztálytudat maradt meg, akár a polgári és proletári lépett a helyébe, mellettük mindég ott húzódik egy kínos alacsony-sági, kisebbségi érzés. Parasztnak lenni, akár polgárnak, akár proletárnak tudja magát egyébként az ember, mindig másodrendűséget jelent a városiakkal szemben.

Az osztálytudat kisebbségi érzéseleme nyomja rá a bélyegét a parasztság osztályküzdelmére. Nem együttes és szervezett támadás ez az osztályharc, hanem vérig keseredett magánharc és guerilla háború. A küzdelmet nem az a cél fűti, hogy a parasztság elismerést, jogokat, más társadalmi szerepet verekedjen ki magának, hanem, hogy a parasztság, mint osztály szűnjön meg és nyoma se maradjon egykori létének. Minden paraszt a saját külön utain és eszközeivel igyekszik osztálya vezetett ügyét elhagyni. Az egyik elhagyja földjét, faluját, városba költözik, a másik gyermekét indítja el más társadalmi pálya felé, a harmadik megtartott földművelő életéből igyekszik kitörülni a paraszt nyomokat. Az osztályharc eszközeihez hozzátartozik a sztrájk is, az elkeseredett paraszt osztályharc sztrájkja is elkeseredett: egyke és teljes terméketlenség a neve ennek a sztrájkknak és helyenként a végső következményeket igéri a közeljövőben.

A kavargásban egyetlen fogalom kristályosodott ki eddig: a *kisgazda*. A politikai szereplésben is a kisgazda mozgalom volt az első, amely a parasztságnak saját hangját szólaltatta meg kollektív parasztmozgalom alakjában. Az nem változtat semmit társadalmi jelentőségén, hogy az idegen elemek kezdetől fogva elnyeléssel fenyegették és később el is nyelték. Az a jelentősége mindig megmarad, hogy az új paraszt öntudat és paraszt politika első lépése volt.

(Folytatjuk.)

Erdei Ferenc.